

KOVÁR, Branislav. *SILA ZÁNIKU. Kolapsy starovekých a stredovekých spoločností*. Bratislava: Promedia, 2020, 257 strán. ISBN 978-80-8159-896-8.

Branislav Kovár sa téme kolapsu a transformácie spoločnosti venuje už niekoľko rokov a táto publikácia by mala byť logickým zhrnutím jeho záujmu o problematiku.

Text publikácie rozdelil na osem kapitol s rôznym zameraním. Prvá predstavuje najznámejších autorov, ktorí sa katastrofami a kolapsami spoločností venovali v antike a novoveku, aj ako sa vzájomne ovplyvnili. Zároveň tak zoznamuje čitateľa s niektorými hlavnými prácami odkiaľ neskôr čerpal informácie pri opise problematiky niektorých kultúr.

V ďalšej rozsiahlejšej kapitole sa venuje definícii pojmu kolaps a postupne definuje jeho deväť indikátorov. Už spojenie niekoľkých z nich mohlo podľa autora sprevádzať úpadok a prípadne zánik civilizácií alebo štátnych zriadení. V závere kapitoly podáva vlastné zhrnutie, kde kolaps považuje za „*synonymum pre transformáciu, prechod či znovuzrodenie*“. Ide o pomerne optimistický pohľad na slovo, ktoré často označuje proces fatálnej zmeny spoločnosti. Vysvetlenie je v rozpore aj s nasledujúcou kapitolou, kde do Tabule 1 medzi znaky kolapsu zaraďuje „konečnosť“. Kolaps môže byť podnetom k transformácii spoločnosti, no za synonymum ho považovať nemôžeme aj s ohľadom na nasledujúce zaujímavé príklady kolapsov civilizácií a štátnych útvarov v publikácii.

Tretia kapitola sa v troch podkapitolách zaoberá príčinami kolapsov a katastrof. Autor ich rozdelil do štyroch hlavných okruhov na enviromentálne, „rozpad komplexnosti“, iracionálne faktory a fenomén, keď prílišný rozmach civilizácie môže byť základom jej zániku v neskoršom období. B. Kovár zhromaždil veľké množstvo zaujímavých faktov na dokumentáciu svojich tvrdení. Ako príklad konkrétnych udalostí spúšťajúcich dejinné dianie nepoužil len udalosti zo staroveku, ale siahol po príklade z arabských revolúcií z roku 2010, čo môže, no nemusí byť vhodný príklad vzhľadom na krátkosť uplynutého času. Opatrnejšie už pristupuje pri epidémii SARS-CoV-2, ktorú spomína ako prepojenie k epidémiám transformujúcim spoločnosť, prípadne pôsobiacim kolaps. Čitateľ sa má možnosť zoznámiť s veľkým počtom názorných príkladov z prostredia dnešného Slovenska, Európy aj mimoeurópskeho prostredia. V tretej podkapitole pracuje so zaujímavou teóriou M. Olsona (*Vzestup a pád národů: ekonomický růst, stagflace a společenská rigidita*, 2008), ktorá hovorí o distribučných koaliciách. Prostredníctvom nich vysvetľuje dianie v antickej spoločnosti a zároveň nastavuje kruté zrkadlo dnešným správam.

V štvrtej kapitole *Kto a čo kolabuje?* definuje vybrané zložité spoločnosti ako predmet záujmu knihy. Pri hľadaní ich pomyslených hraníc sa zamýšľa nad definíciami civilizácie iných autorov, čo na jednej strane rozširuje informácie k problematike, na druhej predlžuje čakanie na hlavné kapitoly knihy. V závere otvára dôležité porovnanie kolapsu štátneho útvaru (napr. Veľká Morava) a kolapsu civilizácií, kultúr a spoločností.

Za tematické jadro knihy možno označiť piatu a šiestu kapitolu. Piata s názvom *Kolapsy vo svete* postupne predstavuje najskôr geografický a chronologický rámec civilizácie alebo štátneho útvaru, ďalej hlavné momenty jeho vývoja, významné osob-

nosti dejín, etablovanie elity na čele štátu a vznik štátu (ak jestvoval). Následne hľadá vrcholový moment vývoja, cestu ku kolapsu a stopy jeho priebehu. Tento model aplikuje na civilizácie Egypta, Mezopotámie, antickej Sparty, Keltov v priestore strednej Európy, Veľkomoravskej ríše, Mayskej civilizácie, Veľkonočného ostrova a vikingského pôsobenia v Grónsku. Autorov dlhodobý výskum keltského osídlenia u nás a skúsenosti s civilizáciou Mayov z terénnych výskumov sú vynikajúcim predpokladom na hlbokú a zrelú analýzu problematiky. V ostatných prípadoch sa opiera o štúdie zahraničných autorov, ktorí buď systematicky predstavili život konkrétnej spoločnosti, alebo sa problematike kolapsu či transformácie spoločnosti aj priamo venovali. Napríklad podkapitola o Keltoch v strednej Európe predstavuje hutný aktualizovaný stav bádania v našom regióne so zaujímavými a názornými príkladmi. Autor predstavuje európske elity a ich prepojenie s naším regiónom. Zároveň vzbudzuje otázky, keď uvádza, že Kelti ustáli viacero kolapsov. Prečo a ako k nim došlo sa už v publikácii nedozvieme, pretože autor sa venuje len záverečnej fáze ich osídlenia, keď dochádza k definitívnemu kolapsu. Podkapitola o Veľkej Morave je tiež pútavo napísaná a môžeme ju považovať za aktualizovaný prehľad aktuálneho bádania zameraný na záver existencie tohto štátneho útvaru. Záver a zhrnutie sú vždy stručné a pre hlbšie pochopenie problematiky musí preto čitateľ siahnuť po ďalších štúdiách.

Šiesta kapitola *Pád synov vlčice* je druhou, ktorú možno označiť za jadro knihy. Na rozdiel od predchádzajúcich príkladov venuje B. Kolár rozsiahly priestor dejinám a kolapsu Rímskej ríše. V podkapitolách predstavuje najskôr prekonané hypotézy o zániku ríše (vplyv olova, kresťanstva), ďalej vplyv Barbarov na jej zánik, hľadá príčiny úspechu Rimanov, zaoberá sa prepojením ekonomiky a pôdy, menuje prvé problémy, finančné problémy a klimatický vývoj aj epidémie. Napriek tomu, že ako celok pôsobia kapitoly pomerne nesúrodne, k jednotlivým témam prinášajú početné zaujímavé informácie dokumentujúce život v antickom Ríme, jeho vývoj a najmä počiatok a priebeh kolapsu. Názory na vplyv niektorých fenoménov sú dodnes predmetom diskusie a odvolávať sa napr. na „morálku rímskej spoločnosti“ z dnešného pohľadu je neadekvátne. Komplexné pochopenie toho, čo bádatelia nazývajú morálkou dnes nie je možné bez hlbšej štúdie rímskeho náboženstva, ktoré možno prinesie čitateľovi prekvapenia. Podľa J. Rüpkeho (*Náboženství Římanů*, 2007) bolo konanie Rimanov posudzované skôr optikou náboženských úkonov a prospešnosti pre jednotlivca alebo úzku skupinu ľudí, než spôsobom uvažujúcim v intenciách dnešných mravných noriem.

Záverečné dve kapitoly sú akýmsi „rozhrešením“ a možno ponúkaním riešenia pre dnešnú spoločnosť. Kapitola *Štyri spoločnosti, ktoré prežili kolaps* dokumentuje vývoj a kľúčové momenty harappskej civilizácie na rieke Indus, snahu faraónov o záchranu Egypta, príčiny úspechu Byzantskej ríše v porovnaní so Západorímskou ríšou a stredovekú Európu 13./14 a 15. storočia. Autor sa opäť dostáva k fenoménu zmeny klímy (tentoraz aj globálnej) a jej dopadu na viacero civilizácií naraz. V poslednej kapitole porovnáva históriu s dianím v súčasnosti a predpovedá zmenu v spoločnosti.

Tvorba monografie takéhoto zamerania si vyžaduje orientáciu nielen v historických vedách a archeológii, ale aj v ekonómii, ekológii, sociológii, klimatológii či medicíne. Usporiadanie a prerobovanie týchto informácií sú ďalšou výzvou, pred ktorou autor stál a celkom úspešne ju zvládol. Štúdium problematiky kolapsov a následná diseminá-

cia informácií pomáhajú nielen komplexnému pochopeniu historického vývoja, ale dokážu ponúkať riešenia pre dianie, ktoré našu civilizáciu ešte len čaká. Aj keď o jednotlivých témach obsiahnutých v publikácii môžeme diskutovať, ako celok je monografia B. Kovára určite úspešnou snahu o zhrnutie a predstavenie problematiky civilizačných kolapsov.

Miroslava Daňová

(Katedra klasickej archeológie, Filozofická fakulta, Trnavská univerzita v Trnave)

KUŠNIRÁKOVÁ, Ingrid – MANNOVÁ, Elena (Eds.). „,ZABRÁNIŤ BAHNU MORÁLNEHO ROZKLADU“ *Starostlivosť o osirelé deti v Uhorsku/na Slovensku do roku 1945*. Bratislava: Veda, 2020, 535 s. ISBN 978-80-224-1858-4.

V monografii slovenské historičky a historici prinášajú dlho očakávaného kompetentného sprievodcu niekoľkými storočiami organizácie sociálnej ochrany detí na území Uhorska. Dielo šestnásťčlenného autorského tímu pod koncepčným vedením Ingrid Kušnirákovej a Eleny Mannovej, s najväčším autorským podielom prvej zostavovateľky, ktorá sa podpísala pod päť kapitol, možno odporúčať ako základnú literatúru pre viacero spoločenskovedných a humanitných disciplín. Kniha im neprináša len poznatky o rôznych protoformách sociálnej ochrany, ale aj možnosť skúmať súvislosti zdĺhavého vývoja politík, ktoré vyzdvihujú nárok každého dieťaťa na sociálnu ochranu a podporu individuálneho rozvoja.

Kniha je zostavená zo siedmich častí. Prvá časť *Osirelé deti v európskej spoločnosti* obsahuje jednu kapitolu, ktorej autorom je Ján Golián. Cieľom kapitoly je načrtnúť situáciu v časti európskych krajín (Francúzsko, Česko) v obdobiach, keď sa „pomoc opusteným a biednym“ stávala do určitej – a nerovnakej – miery vecou verejného záujmu. Formulácie o záväzkoch voči opusteným či osirelým deťom sa niekde stávali súčasťou národnej legislatívy, inde si starosť o deti bez rodiny „*medzi sebou posúvali úrady obcí, okresov a súdnych inšancií*“. Táto kapitola nie je jediná, ktorá obohacuje skúmanie situácie v Uhorsku o komparatívny moment vďaka znalosti právnych a inštitucionálnych riešení v iných častiach monarchie. Viaceré kapitoly, osobitne tie, ktorých autorkou je Ingrid Kušniráková, venujú veľkú pozornosť spôsobu prenosu pedagogických modelov, zahraničným inšpiráciám inštitucionálnych riešení či individuálnym zápasom s verejnou mienkou a rigidnosťou tradičných politických riešení.

Druhú časť knihy *Starostlivosť o siroty a ochrana sirotského majetku* otvára kapitola Ingrid Kušnirákovej *Legislatívna ochrana majetkových práv osirelých detí (od vydania Tripartita do polovice 19. storočia)*. Autorka analyzuje Werbóciho obyčajové právo, ktoré stáročia formovalo právne vedomie Uhorska a pravidlá ochrany majetku a poručníctva urodzených, meštianskych a poddanských sirôt, ako aj úpravy, ku ktorým sa odhodlala Mária Terézia s cieľom posilniť kontrolu nad konaním poručníkov vo veci spravovania sirotského majetku, a neskôr aj nad vzdelávaním osirelých detí. Mocenské postavenie poručníkov a rukojemníctvo dievčat v majetkových otázkach plasticke